

„Ki lehet itt a rossz fiú?”

Kapitány Balázs demográfus a kormány demográfiai akciótervéről

Tagadhatatlanul kirekesztő, de a kormány politikai céljainak annál inkább megfelel az új családtámogatási program – mondja Kapitány Balázs, a KSH Népeség-tudományi Intézetének tudományos főmunkatársa.

■ **Magyar Narancs:** Az Orbán-kormány a 7 pontos családvédelmi akciótervtől a születésszám jelentős emelkedését várja. Mennyire megalapozott ez a várakozás?

Kapitány Balázs: Ez a csomag szakmailag, demográfusszemmel nézve rendben van. Várhatóan lesz mérhető termékenységi hatása. De természetesen a népesedés nem olyan, mint a kakaóautomata, tehát hogy felül bedobom a 20 forintost, alul pedig kipotyog a gyerekek. Az is jogos kritika, hogy a program csak az anyagi ösztönzésről szól, holott a gyermekvállalás ennél jóval komplexebb kérdés. Ez igaz. Ám más esetben, például a nyugdíjas évekre való előtakarékoskodásnál teljesen természetesnek vesszük, hogy az állam adókedvezménytel honorálja az öngondoskodást. Miért ne honorálhatná pénzzel azt, hogy gyermeket vállalunk? A program hatása várhatóan lassabban lesz érezhető és kevésbé lesz átütő, mint ahogyan azt a kormány várja. De megbukni nem fog. Találkozik ugyanis a társadalmi közvélekedéssel, a választói elvárásokkal. Saját táborra teljes egészében támogatja, a bizonytalan

szavazók túlnyomó része egyetért vele, az ellenzékiet pedig sikeresen megosztja.

MN: Szinte mindenkinek ígértek valamit. A fiatal pároknak pénzt az induláshoz, az adós családoknak jelzáloghitel-elengedést, a diákoknak ingyen külföldi nyelvtanulást, a jól keresőknek pénzt az új autóhoz, a munkába visszatérő anyáknak bölcsődét, a nagymamáknak fizetett unokaidót. Melyik jöhet be a leginkább?

KB: A jelzáloghitel-elengedés és a bölcsődefejlesztés. Épp zajlik egy nagy kutatásunk, amelyből kiderült, hogy a gyermeket vállaló családok fele hitellel terhelt ingatlanban él, ami valóban akadálya lehet a további gyerekvállalásnak. Ha ugyanis születik egy újabb gyerek, az anya nem tud visszamenni dolgozni, aminek következményeként csökkenő bevétel mellett növekednek a költségek. Ez bizonytalanná teszi a család anyagi helyzetét, a lakás elvesztésével fenyeget, és ez sokakat eltántorít az újabb gyerektől. Azt is jól látták be szerintem, hogy a harmadik gyerek vállalásának kockázatát csökkentik azzal, hogy 4 millió forintot el-

engednek a fennálló tartozásból. Jó találatnak tűnik az új autó vásárlására adott támogatás is, hiszen négy gyerek tényleg nem fér be egy átlagos autóba. Másrészt szűk rétegről van szó, a családok 3–4 százalékáról, így mindez költségvetési szempontból is vállalható.

MN: Talán túlságosan is szűk rétegről. Az előzetes kalkulációk szerint a nagycsaládosoknak legfeljebb a 15–20 százaléka tud majd élni e lehetőséggel, hiszen többségüknek nincs miből kifizetni a szükséges önerőt.

KB: Ha az olcsóbban elérhető, használt autókra is kiterjesztenék a programot, az kezelhetetlenül szélesre tárná a kaput. A másik hatásos intézkedés a bölcsődei férőhelyek számának növelése, hiszen így könnyebbé válik az anyák visszatérése a munka világába. Az más kérdés, hogy aki az első gyerek után visszamegy dolgozni, és megtapasztalja, hogy milyen nehéz a gyereknevelést, a munkát és a háztartást összeegyeztetni, mérhetően kevesebb eséllyel vállal új gyermeket. Különösen igaz ez a harmadikra, ha az első kettő gyorsan követte egymást még a gyed ideje alatt.

MN: Novák Katalin államtitkár már két évvel ezelőtt is megígérte, hogy 60 ezerrel bővíti a férőhelyek számát, de csak 16 ezerrel sikerült.

KB: De legalább épülnek, amit az előző kormányoknál nem mondhattunk el. A bölcsőde egyébként is nehéz műfaj. Az állam építi, de

Fotó: Németh Dániel

MN: Mennyire elterjedt nálunk a tudatos gyerektelesség?

KB: A fiatal nők bő 10 százaléka mondja azt, hogy egyáltalán nem akar gyereket. Az adott pillanatban – a követéses vizsgálatok ugyanis azt mutatják, hogy három évvel később többségük már az ellenkezőjét állítja. A valóban tudatosan és állandóan gyermektelenséget tervezők aránya 3–4 százalék. Ez tehát egyelőre nem tényező a hazai demográfiai trendben.

MN: Az akcióterv látványos a dolgozó, tehetősebb középső-, vagy még inkább a felső középosztályt célozza, miközben az alsó három jövedelmi tízbe tartozó családokról tudomást sem vesz. Ez a diszkrimináció mennyire bántja a demográfus szemét?

KB: Ha a mélyszegénységben élők támogatását tűzné zászlajára, akkor az sokkal népszerűtlenebb lenne. Egy olyan népesedési program, amelybe az ország legelmaradottabb régióiban élők is könnyedén be tudnának kapcsolódni, még az ellenzéki szavazók jelentős

részéből is ellenérzéseket váltana ki.

MN: És a társadalmi igazságosság?

KB: A kormány ideológiájának középpontjában korábban sem a társadalmi igazságosság állt, hanem a nemzet, és ebben erősen támaszkodhatnak a társadalom nagy részére. Ne csapjuk be magunkat: ha megkérdeznék a népet, hogy a polgárosodó középosztály vagy a mélyszegénységben élők gyerekvállalását támogatassa-e a kormány, a többség az előzőre szavazna. Ez az akcióterv nem csupán a kormányzat preferenciáit tükrözi, hanem a társadalom nagy részét is.

MN: A szintén jobboldali vezetésű Lengyelországban két éve vezettek be egy alapjövedelemhez hasonlatos anyasági támogatást, amely jövedelemtől, életkortól, házasságtól függetlenül minden két- vagy többgyerekesnek jár, sőt bizonyos jövedelmi szint alatt egy gyerek esetén is. Ehhez képest Magyarországon a mindenki számára alanyi jogon járó családi pótlék összege immár 11 éve változatlan.

KB: A lengyel intézkedések demográfiai hatása egyelőre nem mérhető. Másrészt van egy nagy különbség: a lengyelek szemében a népesség alsó 16 százalékába tartozó gyerekek is lengyelek, a magyar többségi társadalom szemében viszont románok. A Fidesz ezzel a társadalomképpel nyerte meg a választást: nem azt ígérte, hogy a legális munkajövedelemmel

nem rendelkező mélyszegénységben élő családok helyzetén javít, hanem azt, hogy a munkajövedelemmel rendelkező, gyermeket vállaló párok támogatását növeli. Kritikaként hangzott el az is, hogy a gyés megemlése sokkal több embernek lenne segítség. De ez elsősorban azokra igaz, akiknek nem jár a gyed, ami, ugye, munkaviszonyhoz kötött, magasabb összegű juttatás. A gyés összegének emelése az alsó jövedelmi harmad helyzetét javítaná – de ez más társadalomképet tükröz, mint ami a jelenlegi kormányé.

MN: Ha a családi pótlékot emelné a kormány 10–20 ezer forinttal, attól növekedne a termékenység?

KB: Ha a családi pótlék emelésére költenék a most bejelentett akciótervre szánt összeget, akkor annak bizonyosan lenne termékenységi hatása. Az sem kizárható, hogy összességében nagyobb lenne, mint ennek a csomagnak.

MN: A tavaly megjelent Demográfiai portré egyik, Spéder Zsolttal közösen jegyzett tanulmányában azt írták, hogy nem azok szülnék, akiktől a kormány ezt várná. A leszakadó országok alacsony iskolázott fiataljai válnak gyereket, miközben a diplomás nők szülési kedve nem nőtt. Nem lehet, hogy most is rosszul céloz a kormány?

KB: A 2016-ban bevezetett családpolitikai intézkedések valóban kevésbé találtak be. Pontosabban: más intézkedések módosították a hatást. Egy példa: a közmunka kiterjesztése olyan társadalmi rétegek számára hozta el a gyermekvállaláshoz elégséges anyagi biztonságot, ami felülrt minden más kormányzati törekvést. Ezt a hatást erősítette fel a családi adókedvezmény kiterjesztése a járulékokra, ami a közmunkából származó jövedelemből is érvényesíthető volt. Szerencsére nem lehet a társadalmat úgy tervezni, mint egy épületet.

MN: Az Orbán-kormány családpolitikai intézkedéseinek hatását nagyon nehéz mérni, hiszen soha nem határozzák meg sem a bázist, ahonnan indulnak, sem az elérendő célt.

KB: Politikailag okos dolog, hogy a befektetéseket pontosan definiálják, de kevés a számonkérhető eredményindikátor. Ebben a csomagban is csupán egyetlen kimeneti eredmény szerepel, mégpedig a bölcsődei férőhelyszám, amire korábban rá is faragtak. Mégsem bukna bele. A magyarok többsége szerint a mindenkorinak kutya kötelessége küzdeni a népesedéspolitikai célokért, de közben az emberek szkeptikusak is, hogy ezek az ösztönzők mennyire hatásosak. A kormánynak így elég annyit bizonyítani, hogy nagy pénzeket tolt ebbe, de az esetleges eredménytelenséget már nem kéri számon rajta.

MN: Elérhető az Orbán-kormány által kitűzött 2,1 termékenységi arányszám?

KB: A 2 fölötti termékenységi arányszám, vagyis hogy minden nő átlagosan legalább két

az egyre forráshiányosabb önkormányzatoknak kell üzemeltetniük, és ez ráadásul költségesebb, mint az óvoda vagy az iskola. A településvezetők igyekeznek kitérni a feladat elől.

MN: A program a házasságon kívül gyermeket vállalókat, de még a második férjükkel élőket is kizárja a kedvezményezett körből. Holott a gyerekek csaknem fele ebbe a körbe tartozik.

KB: Az akcióterv valóban az első házasságukban élő vagy arra készülő középosztálybeli nőket szólítja meg. De gondoljuk csak végig: ez a kormányzati elvárás valóban olyan helyzetbe kényszeríti a nőket, amelyet nem kívánunk? Magyarországon az elkötelezett házasságellenesek aránya nem éri el a 10 százalékot. Az élettársi kapcsolatban élők jelentős része nem ideológiai okból nem házasodik, inkább csak tologatja a ceremóniát. Erről is készült egy kutatásunk, amelyben az élettársi kapcsolatban élő várandósok házassági terveire kérdeztünk rá. Az eredmény sokakat meglephet: a kismamák 65 százaléka esküvőt tervezett, már a mostani csomag előtt. A házasság intézménye a kormányzati retorikától függetlenül továbbra is fontos a magyaroknak. A gyerekek 47 százaléka ugyan nem házasságba születik, de a követéses vizsgálatok azt mutatják, hogy a második gyerekek többnyire már esküvő után érkeznek.

gyereket szül, elég a társadalom újratermeléséhez. Ez azonban Magyarországon a jelenlegi népesedéspolitikai eszközökkel, beleértve ezt a csomagot is, nem érhető el. Európában sem sikerül sehol. Talán nem is lenne rá szükség, ha komplexebb népesedéspolitikában gondolkodnánk: a népességfogyást nem csupán a születésszám, hanem a halálozás és a vándorlási egyenleg is meghatározza. Egy folyamatos, szolid várható életkor-növekedéssel annak ellenére is tartható a népességszám, hogy nem születik meg az átlag 2 gyerek. Így összességében elegendő lehetne az 1,7–1,8-es termékenységi arányszám.

MN: De ki tartja majd el az egyre jobban elöregedő társadalmat?

KB: Össze lehet kötni a nyugdíjkorhatárt a várható élettartammal, ezt több európai országban megcsinálták. A probléma az, hogy Magyarországon az emberek nagy része már a munkás évek vége felé lerobban. Nem lenne gond az élettartam növekedése, ha a magukat jól tartó 65–70 évesek önként dolgoznának, mert örömet adó munkát végeznek, és fizikailag, szellemileg képesek rá. Csakhogy az egészségben eltöltött élettartam növekedéséhez jelentős pénz kellene az egészségügyi rendszerre költeni.

MN: Közkeletű vélekedés, hogy a születésszám emelése tartósan és hatásosan csak a nagy rendszerek, mint például az egészségügy és az oktatás fejlesztése révén érhető el.

KB: Ez kevésbé alátámasztott empirikusan, mint ahogyan azt szociológiai közhelyként

véljük. Logikusan hangzik, de én még nem látam olyan kutatást, amely ezt meggyőzően alátámasztaná. Ettől függetlenül is hozzá kellene nyúlni ezekhez a rendszerekhez, bár korántsem biztos, hogy ettől nőne a születésszám. Hasonló ez a női foglalkoztatás növelése és a gyermekvállalási kedv közötti közvetlen és direkt összefüggés feltételezéséhez: itt is rengeteg módosító és közvetítő tényező van, a közvetlen oksági összefüggést nehéz bizonyítani.

MN: A svéd női foglalkoztatási modell és az apasági szabadság azért nagyon nyerő párosnak tűnik.

KB: A népesedés annyira beágyazódik az adott ország kulturális kontextusába, hogy nagyon nehéz külső modelleket átültetni. Jó példa erre Románia, ahol bevezették az apaszabadságot, de nagyon kevesen veszik igénybe. A munkaadók nem tolerálják, és az egész kulturális idegen. Lehet, hogy húsz év múlva sikeres lesz, de egyelőre nem az. Ettől még az apák valóban kulcsszereplői egy sikeres népesedési programnak, de hogy ez egyszerűen csak az apahónap bevezetésével letudható volna, afelől kétségeim vannak. Arra viszont vannak kutatási adatok, hogy a családon belüli munkamegosztás jelentősen befolyásolja a nők további gyerekvállalási kedvét. Ha az anya az első gyerek után azt látja, hogy a férje ráhagyja a gyereknevelést és a háztartást is, mert valakinek dolgoznia is kell, és ő úgyis otthon van, majd amikor újra munkába áll, továbbra is minden rajta marad, akkor ott több-

nyire nem jön az újabb gyerek. A női túlterheltségen valóban nem segítenek a pénzügyi ösztönzők. Az apahónap jó eszköz lehetne arra, hogy amikor az anya visszatér a munkaerőpiacra, újratárgyalják a családi feladatmegosztást, és csökkenjenek az anyára háruló terhek.

MN: A mostani akciótervben talál buktatót?

KB: A kormány számára semmiképpen. Hogy úgy mondjam, a gonosz ki van szervezve. Mert ki lehet itt a rossz fiú? Pisti, aki nem veszi el Marit, holott egy csomó ingyenpénzt kaphatnának. A bank, amely nem adja oda a pénzt, amit az állam megígért. Az ingatlanfejlesztő, amely drágán építi a házat, az árakat felszrófoló autókereskedő – és így tovább. A gonosz szereplők el vannak távolítva a kormánytól. Egy év múlva el lehet majd gondolkodni azon, hogy a kereskedelmi bankok helyett ki folyósítson még hitelt, hogyan szorítsák le az ingatlanárakat és a többi. A választások előtt pedig meg lehet fenyegetni mindenkiket, hogy ha minket leváltotok, akkor a csúnya ellenzék eltörli ezeket a támogatásokat. De még egyszer hangsúlyoznám, ebben a csomagban nincsenek vállalhatatlan szélsőségek, holott lehetnek volna. A népesedéspolitikai tele van ilyen elképzelésekkel, nemcsak nálunk, hanem mindenütt a világon: abortusztilalom, főállású anyaság, szavazati jog gyerekekhez kötése, a nyugdíjrendszer és a gyerekek közvetlen összekötése – ezek abszolút benne voltak a pakliban. Ilyenekkel tényleg belecsúszunk volna egy unortodox népesedéspolitikába.

Szalai Anna